

frivillig karaktär. G 119 tycks förutsätta, att så har varit fallet. Gotland hörde under medeltiden till Linköpings stift. I Östgötalagen, som gällde för fastlandsdelen av stiftet, finnes endast en kortfattad bestämmelse om kyrkobygge (Kk 1): »Konungen låter kyrkobygge börja, bönderna föra det till slut.» Bestämdare regler förekomma i Smålandslagen och i svealagarna. I Smålandslagen (Kk 2) heter det: »Nu vilja bönder bygga kyrka; då skall man utsätta femt för alla jordägande, som finnas i socknen ... De skola hugga timmer efter mantal och göra körslor efter antalet dragare och lämna mat efter tillgången på boskap.» Enligt Upplandslagen (Kk 1:1) skulle bönderna i socknen vid kyrkobygge »lämna dagsverken till bygget efter mantal och göra körslor efter jordatal»; likaså enligt Södermannalagen (Kk 1:1), Västmannalagen (Kk 1 pr) och Hälsingelagen (Kk 1:2).

Att endast körslorna omtalas i G 119, däremot icke de krävande dagsverkena, tyder på att alla arbetsföra män i socknen efter förmåga ha deltagit i arbetena. Sedan kyrkobygget var beslutat, voro dagsverkena en gemensam plikt. »Allt det folk, som här haver arbete haft, både nämnt och onämnt, då misskunne dem Gud, både levande och döda», d.v.s. både här i livet och sedan de äro döda.

G 119 är den ojämförligt längsta av målade runinskrifter i gotländska kyrkor. Andra äro G 48 Eke, G 64 Silte, G 120 och G 124 Vänge; därtill den egendomliga runradsinskriften i Hemse kyrka (G 56).

Under förutsättning att den arkitekturhistoriska och konsthistoriska dateringen av 1200-tals-arbetena i Anga kyrka är riktig, skulle G 119 härröra från 1280-talet. Ur runologisk synpunkt finnas inga invändningar att göra mot en sådan datering. Att runinskriften i varje fall är äldre än bilden av S:t Martin delande sin mantel med en tiggare, framgår av att helgonets två plymer täcka några av runorna i det nedersta runbandet. S:t Martin har enligt *Sveriges kyrkor* målats av »Passionsmästaren» och tillhör 1400-talet; se a. a. s. 559 (fig. 606) och s. 566.

För långhusets målningar från 1200-talet har den andra runmålningen i kyrkan, G 120, ett mycket stort intresse. Av allt att döma ha G 119 och 120 samme upphovsman (se vidare G 120).

120. Anga kyrka.

Pl. 73.

Litteratur: Handlingar i ATA; Dagens Nyheter ¹³/₇ 1946; N. Tiberg, Den mindre runinskriften i Anga kyrka (i: Gotlands Allehanda ⁷/₈ 1946); Stockholms-Tidningen ¹¹/₈ 1946; J. Roosval, Anga kyrkas pånyttfödelse (i: Gotländskt arkiv 19, 1947), s. 58 f.; Gotlands Folkblad ¹⁶/₂ 1948; Gotlänningen ¹⁶/₂ 1948; Sveriges kyrkor: Gotland Bd 4: 4 (1959), s. 553 f.; A. Lindblom, Svensk konst (1960), s. 96 f.

Äldre avbildning: A. Edle foto 1946 (återgivet i Gotländskt arkiv 1947, s. 59, och i Sveriges kyrkor: Gotland Bd 4: 4, s. 557, fig. 602).

Runinskriften är målad på långhusets östra mur mellan långhusets nordöstra hörn och triumfbågen. Den nedersta av de tre raderna är belägen 3,37 m ovanför golvet. De tre raderna, som begränsas av fyra ramlinjer, äro ungefär lika långa: den översta raden är 1,08 m, den mellersta 1,06 m och den nedersta 1,05 m. Runornas storlek är 10–12 cm.

Största delen av inskriften är målad med blåsvart färg; endast fyra runföljder äro brunröda, nämligen 38–41 **sial**, 58–61 **sial**, 74–79 **sialia** och 80–87 **haluarpr**. Runföljden 88–90 **ger** är svartröd, vilket förklaras av att målaren icke har bytt pensel, sedan han målat den föregående röda runföljden. Det är sålunda endast ordet »själ» och runmålarens eget namn som ha markerats med den röda färgen.

G 120 kom i dagen den 16 juli 1946, alltså endast ett par veckor efter upptäckten av G 119 och under samma omständigheter. Som helhet kan sägas, att G 120 är bättre bevarad än G 119. Endast slutet av inskriften G 120 erbjuder några nämnvärda svårigheter vid läsningen. Inskriften börjar längst till vänster i den översta raden.

Inskrift:

þaun : litu : gera : limnink : þisa : fyrir : liknuiþar : sial ok fyrir : botliknar sial tygia :

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65

syskyna sialia haluarþr : gerþi : han : ir skultr minas : þaira

70 75 80 85 90 95 100 105 110

»De läto göra denna målning för Liknvids själ och för Botlikns själ, tvenne syskons själar. Hallvard gjorde. Han är skyldig att minnas dem.»

Till läsningen: Inskriften börjar och slutar utan sk. 2 **a** har dubbelsidig bistav. 4 **n** har, i likhet med övriga **n**-runor, bistav endast till höger om huvudstaven. 6 **i** är ej stunget. 7 **t** har liksom övriga **t**-runor bistavar på båda sidor om huvudstaven. 9 **g** och 10 **e** äro tydligt stungna. 12 **a** har ensidig bistav. 14 **i** och 19 **k** äro ej stungna, ej heller 21 **i**. 22 **s** har formen $\mathcal{N}$. 25 **y** är tydligt stunget. I runföljden 29–37 **liknuiþar** är 36 **a** tillagt efteråt ovanför raden. Runan har i likhet med 40 **a** ensidig bistav. Sk saknas efter 41 **i**; 42 **o** har liksom övriga **o**-runor ensidiga, uppåtriktade bistavar. Sk saknas efter 43 **k**; med denna runa avslutas inskriftens översta rad. — Runföljden 44–79 står på den mellersta raden. Sk saknas framför 44 **f**. 45 **y** är tydligt stunget. Runföljden 49–57 **botliknar** är säker. Sk saknas efter 57 **r** och efter 61 **i**. Runföljden 62–66 **tygia** är tydlig. 67 **s** har formen $\mathcal{N}$, medan däremot 69 **s** har kortform; 69 **s** avslutas nedtill med en stor rund punkt. 68 **y** och 71 **y** äro tydligt stungna. 73 **a** har dubbelsidig bistav. Sk saknas framför 74 **s**. 76 **a** har ensidig bistav. Sk saknas efter 79 **r**. — Runföljden 80–112 står på den nedersta raden. Sk saknas framför 80 **h**. 81 **a** och 84 **a** ha ensidig bistav. 88 **g** och 89 **e** äro tydligt stungna. 96 **i** förefaller icke att vara stunget. I 98 **sk** är **k** tillagt efteråt med röd färg. I 99 **u** kan nu ingen säker punkt spåras. 101 **t** har bistavar på båda sidor om huvudstaven; runan torde icke ha varit stungen. Runföljden 103–112 **minas : þaira** är numera svag; läsningen dock fullt säker.

I likhet med G 119 väckte G 120 stort uppseende, då den upptäcktes sommaren 1946. Detta var helt naturligt med hänsyn till inskriftens ur kulturhistorisk synpunkt högst intressanta innehåll. G 120 utgör icke en fortsättning på G 119. Inskrifterna äro helt fristående från varandra, även om de ha samme upphovsman, och de omtala två olika fromma bidrag till Anga kyrkas byggande och prydnad.

Inskriften börjar med pron. *þaun* n. pl. 'de', här som sammanfattning för mask. och fem. I den följande texten skall det alltså finnas minst ett mansnamn och ett kvinnonamn, vilket också är fallet. I samma sats stå nämligen mansnamnet *Liknviþr* och kvinnonamnet *Botlikn*, båda i genitiv. Av allt att döma syftar *þaun* på dessa personer, vilka enligt vad inskriften uppger voro syskon.

Formuleringen av inskriften är emellertid egendomlig och otymplig, vilket torde bero på att författaren har velat förbinda personnamnen med det tre gånger upprepade och med rött markerade ordet *sial*. En mera logisk formulering av inskriften skulle ha varit: Liknvid och Botlikn, de båda syskonen, läto göra denna målning för sina själar.

Syskonens namn, *Liknviþr* och *Botlikn*, ge exempel på »variation» i namngivningen. Om namn med ordet *likn* f. som förled eller efterled se G 99 (s. 156 f.). Namnet *Liknviþr* förekommer också i G 119, som namn på två olika personer. Det är möjligt, att den *Liknviþr* som nämnes i G 120 är identisk med en av de två männen med samma namn i G 119. — Inskriftens tredje personnamn, *Hallvarþr*, är såvitt känt eljest icke belagt i svenska runinskrifter; däremot flera gånger i norska inskrifter. Av dessa är endast en från vikingatiden (NIyR nr 449). Under medeltiden är namnet i Norge »särdeles vanligt» (Lind), och det förekommer då ganska ofta också i Danmark och Sverige. Detta beror utan tvivel huvudsakligen på uppkallelse efter det norska helgonet S:t Hallvard, vars högtidsdag var den 15 maj. Han finns emellertid upptagen endast i Skara-stiftets kalendarium.

Inskriften lämnar oss den intressanta uppgiften, att *Liknviþr* och *Botlikn* »läto göra denna 'limning'» och att »Hallvard gjorde» den på deras uppdrag. Om betydelsen av ordet *limning* f. skriver N. Tiberg (a. a.): »Vad beträffar sakinnehållet i runtextens första parti, så har limningen som omtalas tydligen inte utslutande avsett vitlimning. Samma båda färger som ses i runraderna återfinnas i en enkel men smakfull

dekorativ målning på väggen högt ovan den här behandlade inskriften... Ordet limning, femininum, synes inte förut vara anträffat i fornsvensk text, ej heller i forngutnisk lagtext.» — I uppsatsen *Anga kyrkas pånyttfödelse* (1947) konstaterar J. Roosval: »Att 'limning' verkligen betyder målning och att Halvard följaktligen var en målare, icke enbart runskrivare eller möjligen kalkputsare, föreföll klart för konsthistorikern på grund av att ordet *lima* existerar i engelska språket i betydelsen måla».

Inskriften ger vid handen, att det i forngutniskan har funnits ett ord *limning* f. med betydelsen 'målning (med kalkfärg)'; fsv. *lim* n., fisl. *lim* n. betyder dels 'lim', dels 'kalk'.

Om Hallvards insats som muralmålare skriver Roosval (a. a. s. 60): »I valvdiagonalerna målade han smäckra spjut och lätta liljeformer, som nu på ett dansande och glittrande sätt beledsagade arkitekturens tunga kraftspel ... I samma färger, ljus tegelrött och gråaktigt blågrönt, dekorerade han de fyra massiva längd- och tvärbågarna, triumfbågen och fönsteromfattningarna med imiterade kilstenar. Det påminner om moskéarkitekturens valvbågar i olikfärgad marmor ... I murytorna närmast under valvanfängen målade Halvard de eviga symbolerna av ondskan och gudomen — det är elaka drakar i skilda gestalter och livsträd i olika varianter — samt en flätad knut, säkert av magisk och helig betydelse, eftersom den framställes angripen av två diaboliska odjur.» I *Sveriges kyrkor* (Bd 4, h. 4) beskrives 1200-talets målningar i Anga utförligt. Till dessa målningar, som »böra ... anföras till den år 1286 avslutade byggnadsperioden ... synas två ovanligt intressanta runinskrifter höra», G 119 och 120. Den sistnämnda inskriften, »som är anbragt på muren strax t. v. om triumfbågen, anger målarens namn: Halvard ... Genom att vara anbragt invid, ja liksom etikettartat fäst vid dekoren utmed triumfbågen, synes inskriften närmast böra hänföras just till denna och till den likartade ornamentala dekoren från 1200-talet. Men det är icke omöjligt att Halvard också är byggmästaren, det vill i detta fall säga mästare till välvningen.»

Om formen **ir** (och **ier**) 'är' se B. Hesselman, *Några nynordiska dialektformer och vikingatidens historia* (i: *Nordiska texter och undersökningar* 9, 1936), s. 138.

skultr i inskriftens sista sats är givetvis adj. *skyldr*, som i fsv. dels har betydelsen 'skyldig, förbunden att giva', dels 'skyld, besläktad'. Innebörden i satsen är, att Hallvard säger sig vara skyldig att bevara minnet av Liknvid och Botlikn. Denna sin skyldighet har han uppfyllt genom att till de bådas minne utföra sina vackra målningar i Anga kyrka.

Runformer, målningsteknik och färg visa, att *Hallvarþr* är upphovsman till båda runmålningarna (G 119 och G 120).

Anga kyrka.

O. V. Wennersten uppger år 1899, att »två mindre runristningar» skulle finnas i »Södra kormuren»; se anteckning i ATA. Wennersten anmärker, att dessa ristningar »ej ant. hos P. A. Säve». Närmare upplysningar om dessa »runristningar» saknas; de ha förgäves sökts år 1946 och 1962.

121. Gurfiles, Ala sn. Nu i Statens Historiska Museum.

Pl. 86.

Litteratur: SHM Inventarium nr 3372 (1865); VHA Akad:s concepter 1865, s. 121 (ATA), Föredragningsbok 1865 §§ 192–194; G. Stephens, *The Old Northern Runic Monuments* 2 (1867–68), s. 878, 3 (1884), s. 236, 4 (1901), s. 73; O. Montelius, *Från järnåldern* 2 (1869), s. 54 nr 386; S. Bugge, *Bemærkninger om runeindskrifter på guldbrakteater* (i: *Aarbøger* 1871), s. 211, *Norges indskrifter med de ældre runer* 1 (1895), s. 154, *Bidrag til tolkning af danske og tildels svenske indskrifter med den længere rækkes runer, navnlig paa guldbrakteater* (i: *Aarbøger* 1905), s. 214, *NIæR Indl.* (1913), s. 157 not 1; B. Salin, *De nordiska guldbrakteaternas* (i: *ATS* 14: 2, 1895), s. 102; O. Janse, *Le travail de l'or en Suède* (1922), s. 134; C. J. S. Marstrand, *De gotiske runeminnesmerker* (i: *NTS* 3, 1929), s. 82 f., s. 140; O. v. Friesen, *Rö-stenen* (1924), s. 163, *Anteckningar* 1934 (UUB); B. Nerman, *Die Völkerwanderungszeit Gotlands* (1935), s. 63; H. Arntz, *Handbuch der Runenkunde* (1935), s. 199; W. Krause, *Runeninschriften im älteren Futhark* (1937), s. 40 f. (nr 26); H. Öberg, *Guldbrakteaternas från Nordens folkvandringstid* (1942), s. 94, 96; L. Jacobsen och E. Moltke, *Danmarks Runeindskrifter* (1942), sp. 807; S. B. F. Jansson, *Gotlands runinskrifter* (i: *Boken om Gotland* 1, 1945), s. 144, 146.

Äldre avbildningar: J. Magnus Petersen, teckning (återgiven i Stephens a. a. 1867–68, s. 878, och i Krause a. a. s. 40); B. Nerman a. a. fig. 337; Öberg a. a. fig. 49; Iwar Anderson foto (i Jansson a. a. s. 139).

Guldbrakteat med runinskrift. Tillhör sedan år 1865 Statens Historiska Museum, där den har inv.-nr 3372.

I SHM:s inventarium år 1865 (nr 3372) finnas följande uppgifter om G 121 under rubriken »Fynd fr. Gurfiles i Ahla socken på Gotland»: »En liten guldbrakteat med ögla, ett menniskohuvud med diadem öfver ett fantastiskt djur bärande två horn och skägg. Vid hufvudet en runskrift ... Diam. 0,9 tum. Vigt 1 ort 24 korn. Funnen af Husbonden Lars Gardelin Gurfiles. Värderad med 1/8 förhöjning till 11 Rdr 90 öre. Löst med 12 Rdr Rmt.»

Den förste som i tryck behandlar Gurfiles-brakteaten är G. Stephens; han hade av O. Montelius erhållit uppgifter om fyndet.

Den senaste beskrivningen av den brakteattyp som G 121 företräder lämnas av H. Öberg. Den grupp som Gurfiles-brakteaten tillhör är enligt sakkunskapen dansk, men utbredningsområdet är icke begränsat till Danmark. Fynd av detta slag ha gjorts »såväl på Gotland som i Skåne». Variationerna inom gruppen äro jämförelsevis stora. »Det, som karakteriserar gruppen såsom sådan, är framför allt, att djuret här saknar den gotländska typens mjuka båglinje och i stället är mer eller mindre skarpt vinkelställt. Det fält, som begränsar ögat bakåt, är vidare mycket ofta streckat. Gå vi till ryttaren, har den bakåt uppsvängda hårtosen en ... markerad spets ... Man behöver endast kasta en blick på de båda grupperna [den danska och den gotländska] för att genast konstatera släktskapen och därmed den gemensamma upprinnelsen. Denna släktskap bestyrkes ytterligare genom de rena blandformer, som finnas. Vi ha ett par särskilt typiska sådana från Gotland, den ena från *Gurfiles* i Ala sn ... och den andra från *Visby Kungsladugård* ... Brakteaternas, båda av sekunda utförande, äro mycket lika dock ej från samma stans. De äro synbarligen utvecklingar ur den gotländska gruppen (bl. a. saknas hakkors) men så starkt påverkade av den danska, att de måste räknas till den senare.»

Gurfiles-brakteatens diameter är 28 mm, dess vikt 5,2781 gram. Runornas storlek är 1,9 mm. Ytorna äro nötta. Runinskriften, som har sin plats till vänster om ögla, ovanför djurhuvudet, löper längs brakteatens kant. Runorna äro otydliga genom nötning, delvis skadade.

Inskriften, som läses från höger till vänster, består av fyra runor, upptill och nedtill begränsade av ramlinjer.

Inskrift:

laþa